

connexions

Justícia lingüística: dilemes i apunts introductoris

vista prèvia >

Les polítiques lingüístiques són necessàries per cohesionar a una societat, però alhora són molt fràgils si no tenen una àmplia legitimació social, la qual alhora depèn que siguin àmpliament percebudes com a justes. Per això, és important reflexionar sobre què podem entendre com a justícia lingüística. En l'era de la globalització, on el monolingüisme és cada cop més il·lusori, la recerca de la justícia lingüística és un dels reptes que tota societat democràtica ha d'afrontar.

Sergi Morales-Gálvez

Doctor en Filosofia
i professor de Teoria Política
a la University of Limerick

@sergimorales

Elvira Riera-Gil

Doctora en Ciències Polítiques
per la Universitat Pompeu Fabra,
especialitzada en política lingüística

elvira.riera@upf.edu

Introducció

Els dilemes que afronten les societats davant la gestió de la diversitat lingüística són una constant en el debat públic de les democràcies occidentals des de fa dècades. Per posar un cas d'extrema actualitat, a Ucraïna la política lingüística de les últimes dècades ha estat fortament polaritzada i inestable, perquè ha anat basculant de la promoció del rus a la de l'ucraïnès en funció de la llengua del president de torn, i això ha provocat polèmica i enfrontaments violents fins i tot al Parlament durant les sessions d'aprovació de les lleis lingüístiques. Els enfrontaments per la llengua, en aquest cas, reflecteixen un conflicte profund entre dues comunitats d'origen ètnic diferent, que conviuen relativament mesclades en una societat postcolonial on el procés de russificació, afortunadament, no va ser completat amb èxit.¹

De casos controvertits en trobem a tot arreu i ben a prop. Per exemple, en les decisions de la UE sobre les llengües de treball dels seus organismes comuns. Així, el 2017 l'Estat

espanyol es va oposar al sistema europeu de patents perquè el Conveni de la patent europea no permet registrar una patent en castellà —només permet fer-ho en anglès, francès i alemany. També solen ser controvertits els models lingüístics dels sistemes educatius en societats que tenen més d'una llengua, com passa a Bèlgica, a Suïssa, al Canadà o a l'Estat espanyol. Tenim ben presents els conflictes polítics i judicials a l'entorn del model de conjunció lingüística de Catalunya, i també la inestabilitat dels models lingüístics educatius a les Illes Balears i el País Valencià provocada pels canvis de govern.

La importància de la política lingüística també es manifesta en la gestió de les migracions, començant pels requeriments lingüístics que els estats solen exigir a les persones migrades per concedir-los la ciutadania i, per tant, l'accés a un volum considerable de drets fonamentals. En aquest sentit, la qüestió sobre com gestionem la diversitat lingüística a les nostres societats no està exempta de dilemes morals profunds. És just excloure les persones de certs drets bàsics per manca de competències lingüístiques? I és just

no oferir-los serveis públics en les seves llengües de preferència perquè es poden comunicar en una altra llengua més estesa —com l'anglès o el castellà? Quin grau de reconeixement lingüístic s'hauria d'oferir a grups llargament establerts en un territori en comunitats plurilingües? Seria raonable oferir graus de reconeixement lingüístic desiguals? I quin tracte haurien de rebre les llengües de les persones migrades? Quin paper hauria de tenir l'anglès en les nostres comunitats com a llengua franca global en expansió? Podria aquesta expansió generar injustícies?

Les preguntes que ens podem fer són moltes, però el que totes tenen en comú és la idea que la diversitat lingüística requereix alguns criteris morals que ens guïïn en la seva gestió política. Això és el que tracta la justícia lingüística, una àrea de debat acadèmica que forma part de la filosofia política i que es planteja quins principis i criteris haurien de guiar els nostres judicis i, per tant, també els de les institucions públiques, sobre la gestió de la diversitat lingüística i la política lingüística. Com hauríem de gestionar-la?

1 LECLERC, «Ukraine».

Els interessos que les persones i les comunitats vulguin promoure en relació amb les llengües condicionaran els principis que hauran de guiar la seva promoció

L'objectiu d'aquest article és oferir una introducció bàsica a les discussions acadèmiques sobre política lingüística des de la perspectiva de la filosofia política. Pretenem mostrar diferents visions sobre quins valors i principis podrien i haurien de guiar les nostres intuïcions morals i polítiques quan discutim sobre com les institucions haurien de governar la complexitat lingüística.

Hem organitzat l'article en tres apartats, a més d'aquesta introducció. El segon apartat resumeix, a grans trets, quines són les preocupacions de la justícia lingüística pel que fa al valor que tenen les llengües i els principis que haurien de guiar la gestió de la diversitat lingüística. El tercer planteja una breu reflexió sobre la relació entre justícia i democràcia i sobre l'autoritat per prendre decisions, i aprofundeix en el context català i les conseqüències del marc constitucional espanyol. I per últim, el quart, ofereix les nostres conclusions.

Justícia i llengua: valor i principis

Totes les propostes institucionals sobre com hauríem de gestionar

la complexitat lingüística per tal de promoure una política justa estan molt influïdes per la resposta que donem a les dues preguntes bàsiques següents:

Primer, quin és el valor de les llengües? Per què les hauríem de considerar importants i, per tant, susceptibles de regulació? Quins interessos estan protegint?

Segon, i un cop hem decidit què tenen de valuós les llengües, quins principis haurien de guiar les nostres intuïcions i les nostres institucions en la seva gestió?

Respondrem a aquestes dues qüestions utilitzant la recerca feta des de la filosofia política sobre la justícia lingüística.

Pel que fa a la primera qüestió: quan decidim regular qualsevol cosa de la manera més justa possible, la primera pregunta que ens hem de fer és quin és el valor d'aquesta cosa. És a dir, quins interessos en podem derivar les persones. Per exemple, quan decidim sobre quina política educativa volem promoure, ens preguntem, primer de tot, què és allò valuós que volem pro-

moure: la igualtat d'oportunitats dels infants? El seu esperit crític? La cohesió social? Cal que tinguem això clar primer de tot, abans de decidir res.

En el cas de la llengua, com en altres àmbits, aquesta pregunta prèvia és cabdal, ja que els interessos que les persones i les comunitats vulguin promoure en relació amb les llengües condicionaran els principis que hauran de guiar la seva promoció. Aleshores, què és allò tan valuós de les llengües que fa que les hàgim de tenir en compte en la gestió de la nostra vida en comú? Quins interessos hem de considerar? A la literatura de la filosofia política sobre justícia lingüística es distingeixen dos valors o interessos centrals: els «pragmàtics» i els d'«identitat».

D'una banda, hi ha qui defensa els interessos pragmàtics vinculats a la llengua. Aquests, fonamentalment, es basen en el fet que la llengua és valuosa en tant que ens permet comunicar-nos.² Aquesta perspectiva entén la llengua com una convenció,

2 BARRY, *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*; POGGE, «Accommodation Rights for Hispanics in the U.S.»; WEINSTOCK, «The Antinomy of Language Policy».

Els defensors dels interessos lingüístics pragmàtics com a únics interessos raonables solen promoure polítiques i règims lingüístics monolingües o quasimonolingües

com una col·lecció de paraules i sons que permeten la comunicació. Alhora, però, d'aquest valor comunicatiu se'n poden derivar altres interessos molt rellevants, dels quals la literatura acadèmica en destaca cinc:³ 1) garantir la comunicació efectiva entre la ciutadania, condició indispensable perquè existeixi un règim democràtic on tothom pugui deliberar i entendre les lleis; 2) promoure la igualtat d'oportunitats socioeconòmiques, per tal que la llengua no en sigui una limitació; 3) promoure l'eficiència —com menys llengües, menys costós serà comunicar-se; 4) garantir la mobilitat —que tothom es pugui moure sense limitacions lingüístiques; i 5) promoure la cohesió social, gràcies a la intercomprensió col·lectiva, que pot facilitar l'afecte mutu i una identificació compartida. Veient aquestes idees, un es pot imaginar amb certa facilitat que els defensors d'aquests interessos lingüístics pragmàtics com a únics interessos raonables solen promoure polítiques i règims

lingüístics monolingües o quasimonolingües.

D'altra banda, hi ha qui defensa que la llengua no «només» té associats interessos de tipus pragmàtic, sinó també d'identitat, i que tots dos grups d'interessos han de ser tinguts en compte.⁴ Aquests autors vinculen els interessos d'identitat a dues idees força.

La primera és el valor de «l'autonomia». Segons aquest argument, les llengües són enteses com a claus d'accés a contextos culturals valuosos per a les persones, condició necessària perquè tinguin opcions d'escollir la vida que volen dur. Les llengües ens faciliten entendre i participar de contextos culturals particulars, que ens ofereixen opcions de tria plurals; precisament perquè valorem determinades llengües i cul-

tures —i ens hi identifiquem—, ens importen i ens ajuden a ser éssers autònoms.

La segona idea força és el valor de la «dignitat» o «respecte». Aquest argument ens diu que, precisament perquè les persones ens podem identificar amb una llengua, l'estatus i el tracte que aquesta llengua rebí —tant per part de terceres persones com per part de les institucions— estan molt relacionats amb l'autoestima de les persones que s'hi identifiquen. Si les institucions o persones d'un lloc decideixen atorgar un estatus inferior a una llengua determinada, els seus parlants poden interpretar que són ciutadans de segona, que no se'ls està tractant amb el respecte que mereixen.

Aquests són, «grosso modo», els diferents interessos que, en la literatura acadèmica, es consideren importants quan parlem sobre qüestions de llengua. A partir d'aquí, doncs, ens hauríem de preguntar quins principis reguladors haurien de guiar les nostres institucions per gestionar tot aquest seguit d'interessos. Per exemple, si hi ha interessos en conflicte, quins haurien de ser prioritaris? Promoure

3 ROBICHAUD; DE SCHUTTER, «Language Is Just a Tool! On the Instrumentalist Approach to Language»; MORALES-GÁLVEZ; CETRÀ, «La Controvèrsia sobre el Model Lingüístic del Sistema Educatiu Català: Arguments, Fonaments Normatius i Perspectives d'Apropament».

4 KYMLICKA, *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*; RÉAUME, «Beyond Personality: The Territorial and Personal Principles of Language Policy Reconsidered»; DE SCHUTTER, «Language Policy and Political Philosophy. On the Emerging Linguistic Justice Debate»; PATTEN, *Equal Recognition. The Moral Foundations of Minority Rights*; RIERA-GIL, *Justicia lingüística i societats mixtes: una defensa de la pluralitat*; MORALES-GÁLVEZ, «Living Together as Equals: Linguistic Justice and Sharing the Public Sphere in Multilingual Settings».

Hi ha prou consens entre els filòsofs polítics que els interessos que les persones derivem de les llengües haurien de ser tractats amb cert grau d'igualtat

la comunicació entre el màxim nombre de persones és més important que promoure una dignitat igual per als parlants de diferents llengües? Hem d'oferir un tracte igualment digne als parlants de totes les llengües? Si és que no, per què? Quan estaria justificat oferir tractes desiguals?

Un cop hem decidit quin és el valor de les llengües, arribem a la segona qüestió que enuncïàvem al començament d'aquest apartat: la pregunta sobre quins criteris o principis haurien de guiar els nostres judicis i, per tant, les nostres institucions, per gestionar la diversitat lingüística. Segurament la primera resposta que ens podria venir al cap és un «depèn». Depèn d'on ens situem. Quan parlem de diversitat lingüística estem incloent, també, les variants dins les mateixes llengües? Per exemple, les variants dialectals? Per distingir clarament aquest tipus de qüestions, part de la literatura ha assumit una triple distinció d'esferes de justícia lingüística: la «justícia interlingüística», la «justícia intralingüística» i la «justícia lingüística global».⁵ En

primer lloc, la «justícia interlingüística» seria aquella que té a veure amb les relacions entre els parlants de diferents llengües dins una mateixa comunitat política —per exemple, català, castellà i aranès a Catalunya. En segon lloc, la «justícia intralingüística» seria aquella que té a veure amb les relacions entre els parlants de diferents varietats dialectals d'una mateixa llengua —per exemple, les diverses varietats del català arreu dels Països Catalans. Finalment, «la justícia lingüística global» seria aquella que parla sobre les relacions entre els parlants de les llengües franques globals —einentment, l'anglès— amb els parlants d'altres llengües.

En la praxi política, aquestes tres esferes afecten diversos àmbits d'aplicació: escoles i universitats, salut pública, serveis socials, sistema judicial, empreses, llengües de l'Administració —tant internes com d'atenció al públic, entre d'altres. Per exemple, quines llengües s'haurien d'ensenyar a les escoles? Per quines raons? I quina hauria de ser la variant dialectal d'aquestes llengües? No són preguntes senzilles i, com sabem, poden ser altament conflicti-

ves en alguns contextos. Sobretot en contextos plurals i complexos amb una alta politització de les llengües. En aquest article, per facilitar l'argumentació i focalitzar-la en l'esfera que segurament és més problemàtica al nostre entorn, només ens referirem a la justícia interlingüística. És a dir, tractarem com hem de gestionar la diversitat lingüística entre parlants de diferents llengües que conviuen dins d'una mateixa comunitat política com podria ser Catalunya. En general, hi ha prou consens entre els filòsofs polítics que els interessos que les persones derivem de les llengües haurien de ser tractats amb cert grau d'igualtat. Si els parlants de la llengua X tenen interès a rebre un tracte determinat —per exemple, poder usar la llengua als espais públics, com el Parlament—, seria raonable pensar que els parlants de la llengua Y rebin un tracte similar. Si no fos el cas caldria justificar el perquè. Aquests mateixos teòrics, però, tot i coincidir que té sentit tractar els interessos lingüístics de tothom amb equitat, discrepen sobre quins d'aquests interessos haurien de tenir prioritat. I això els porta a proposar principis diferents per a la gestió de la diversitat lingüística.

5 DE SCHUTTER, «Linguistic Justice and English as a Lingua Franca».

Segons l'anomenat «pragmatisme» o «instrumentalisme lingüístic», la identitat no pot justificar drets ni deures, ni sostenir polítiques públiques

A grans trets, podem distingir dues posicions, d'una banda l'instrumentalisme lingüístic i per altra els que defensen que la identitat s'ha de tenir en compte i que es divideix en dues branques: el pluralisme i el territorialisme lingüístics.

Un primer grup de teòrics defensa que només els interessos pragmàtics, eminentment comunicatius, han de ser tinguts en compte quan gestionem la diversitat lingüística i procurem establir principis que guiïn aquesta gestió.⁶ La identitat, diuen, no pot justificar drets ni deures, ni sostenir polítiques públiques. Aquesta línia teòrica és anomenada «pragmatisme» o «instrumentalisme lingüístic». Per a aquests filòsofs, la identitat ha de ser un afer privat. La seva promoció via polítiques públiques, per molt que els individus hi tinguin interès, no és justificable, ja que implicaria trencar amb la neutralitat de l'Administració davant d'afers que cadascú hauria de poder desenvolupar sense ingerències públiques. El que cal, argumenten, és

maximitzar interessos que apel·lin a les bones raons de tothom. Per tant, maximitzar la comunicació o garantir la mobilitat —entre d'altres interessos pragmàtics de la llengua— haurien de ser una prioritat.

Com hem avançat en l'apartat anterior, les propostes polítiques que sorgeixen d'aquesta línia teòrica solen tendir a proposar règims lingüístics monolingües o quasimonolingües. A nivell pràctic, la República francesa en seria un exemple paradigmàtic. A nivell més teòric, el filòsof britànic Brian Barry (1936-2009) argumenta que la llengua tan sols és una convenció contextual valuosa en tant que ens ajuda a maximitzar la intercomprensió comunicativa i garantir la igualtat d'oportunitats de tothom.⁷ En aquest sentit, argumenta contra l'obligatorietat d'aprendre la llengua gal·lesa al País de Gal·les, ja que això podria anar contra els interessos dels mateixos infants. Aprendre una llengua, diu, té un cost d'oportunitat. Implica no dedicar més temps a aprendre altres matèries —com podria ser aprendre una llengua amb

més parlants— que podrien garantir més oportunitats vitals a aquests infants.

En clar contrast amb el «pragmatisme» o «instrumentalisme lingüístic», hi ha dues línies teòriques que consideren que els interessos d'identitat associats amb la llengua «també» han de ser tinguts en compte quan discutim sobre com gestionar la diversitat lingüística: el «territorialisme lingüístic» i el «pluralisme lingüístic», que descriurem més avall. Per als defensors d'ambdues teories existeixen bones raons per incorporar els interessos relacionats amb la identitat.

D'una banda, argumenten, perquè tota política lingüística promou interessos d'identitat encara que no es vulgui o no se'n sigui conscient.⁸ Per exemple, Turquia pot voler promoure la llengua turca per tal maximitzar les capacitats comunicatives de tothom. Tanmateix, aquesta mateixa política implicarà que s'estiguin promovent els interessos d'identitat dels

6 BARRY, *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*; POGGE, «Accommodation Rights for Hispanics in the U.S.»; WEINSTOCK, «The Antinomy of Language Policy».

7 BARRY, *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*.

8 DE SCHUTTER, «Language Policy and Political Philosophy. On the Emerging Linguistic Justice Debate»; PATTEN, *Equal Recognition. The Moral Foundations of Minority Rights*.

Hi ha bones raons per adoptar una idea híbrida dels interessos lingüístics, on tant els interessos pragmàtics com els d'identitat han de tenir algun paper en la justificació i la promoció de les polítiques lingüístiques

parlants de turc, però no de la resta de persones que viuen a Turquia que parlen i s'identifiquen amb llengües diferents al turc —com podrien ser els kurds. Seria justificable aquest tracte desigual dels interessos d'identitat?

D'altra banda, perquè els interessos d'identitat poden ser rellevants per ells mateixos. Pensem en interessos com el de l'autonomia individual i el de la dignitat. Per exemple, totes les persones tenim bones raons per voler viure en un context cultural plural, segur i dinàmic, que ens ofereixi tries valuoses per a nosaltres. Per continuar amb l'exemple anterior, els parlants de llengua kurda tenen bones raons perquè es reconeixin els seus interessos d'identitat derivats de la seva llengua. És raonable pensar que, com que han crescut en un determinat context cultural, tinguin interès que coses que consideren valuoses —com podria ser poder llegir literatura en kurd, assistir a activitats culturals en aquesta llengua...— es mantinguin i puguin prosperar.

Per tant, sembla que hi ha bones raons per adoptar una idea híbrida dels interessos lingüístics, on tant els interessos pragmàtics com els d'identitat han

de tenir algun paper en la justificació i la promoció de les polítiques lingüístiques. En conseqüència, aquestes teories estan més obertes a la diversitat lingüística.

Val a dir que la gran majoria de filòsofs polítics especialitzats en l'àrea de la justícia lingüística donen valor als interessos pragmàtics i als interessos d'identitat,⁹ i per tant proposen algun tipus de reconeixement de la diversitat lingüística, com a política lingüística justa.¹⁰ Com dèiem abans, dins aquest grup podem distingir dues grans línies que difereixen en la manera d'organitzar aquest reconeixement.

D'una banda, el «territorialisme lingüístic» parteix de la idea que cada grup lingüístic hauria de poder ser hegemònic lingüísticament en el seu territori històric. D'aquesta manera,

9 DE SCHUTTER, «Language policy and political philosophy. On the emerging linguistic justice debate»; KYMLICKA, *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights.*; PATTEN, *Equal Recognition. The Moral Foundations of Minority Rights*; RÉAUME, «Beyond Personality: The Territorial and Personal Principles of Language Policy Reconsidered»; STILZ, «Civic nationalism and language policy».

10 Per exemple: Rainer Bauböck, Helder De Schutter, Will Kymlicka, Alan Patten, Déni­se Réaume, David Robichaud, Anna Stilz i Philippe Van Parijs, entre altres.

es podrien garantir tant certs interessos pragmàtics —la comunicació compartida, la mobilitat intraterritorial, la igualtat d'oportunitats sense restriccions lingüístiques...— com els interessos d'identitat de bona part dels seus membres —un context cultural i lingüístic protegit que faciliti l'autonomia individual, i garantint un tracte igualment digne per a tothom, ja que els diversos grups lingüístics haurien de poder gaudir d'un reconeixement territorial. Diversos teòrics han defensat aquesta línia i la seva aplicació pràctica,¹¹ coneguda com el principi de territorialitat lingüística —«una llengua, un territori». Els casos reals on s'aplica de manera més clara aquest principi serien Bèlgica —i les regions territorials de Flandes i Valònia, on el neerlandès i el francès són les úniques llengües oficials respectivament, mentre que les dues són reconegudes, juntament amb l'alemany, com a oficials a nivell estatal— i Suïssa —amb molts cantons monolingües, tot i que l'Estat reconeix quatre llengües: l'alemany, el francès, l'italià i el romanx.

11 LAPONCE, *Langue et Territoire*; KYMLICKA, *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*; VAN PARIJS, *Linguistic Justice for Europe and for the World*.

No podem mesurar la justícia de les polítiques lingüístiques en un determinat context a partir de l'aplicació simple de les teories existents, sinó que cal desenvolupar aquestes teories perquè resultin adequades a un context determinat

L'altra línia teòrica és el «pluralisme lingüístic». Aquesta línia s'allunya de la visió territorialitzada de la llengua, que dona drets lingüístics només a un grup. Per als teòrics que la defensen, la diversitat lingüística és molt més complexa. Les persones poden tenir diverses identitats lingüístiques, i solen viure mesclades. Per tant, les delimitacions territorials que pressuposa el territorialisme no solen ser senzilles d'establir. Aquesta línia sosté que els drets no han d'anar lligats a un territori i a les seves majories internes, sinó que han d'anar vinculats als parlants independentment d'on es trobin dins la comunitat política. Quina justificació tindria reconèixer l'interès a un tracte d'igual dignitat de les identitats lingüístiques dels parlants si només es garanteix a certs parlants segons el territori? Per als teòrics pluralistes un excés de territorialització dels drets dins d'una mateixa comunitat pot comportar injustícies.¹² Per tant, cal reconèixer de manera més o

menys equitativa els interessos tant d'identitat com pragmàtics associats a les llengües de tothom, i no restringir-los territorialment de manera injustificada.

Si els teòrics del model anterior defensaven el principi de territorialitat lingüística, en aquest cas defensen el principi de personalitat lingüística, on els drets han d'anar vinculats als parlants i no al territori on s'ubiquin. El cas empíric més conegut i citat sol ser el de la regió de Brussel·les —Bèlgica—, on impera un règim plurilingüe que permet a la ciutadania, a diferència de les monolingües Flandes i Valònia, escollir la seva llengua de preferència en diversos àmbits administratius com poden ser les escoles o els hospitals.

Els investigadors i investigadores que desenvolupen teories sobre la justícia ho fan a partir de les seves intuïcions i reflexions racionals, que alhora estan molt influïdes pel món que coneixen i pel que han viscut. El context és fonamental: per això no podem mesurar la justícia de les polítiques lingüístiques en un determinat context a partir de l'aplicació simple de les teories existents,

sinó que cal desenvolupar aquestes teories perquè resultin adequades a un context determinat. Les teories de la justícia lingüística, com a producte de la filosofia política, són fruit de reflexions i debats oberts, i per tant poden evolucionar a mesura que s'introdueixen perspectives i elements nous en aquests debats.

Per exemple, a partir de la situació sociolingüística i política de Catalunya, hem pogut desenvolupar models que s'inspiren en aquestes línies generals i les adapten al nostre context. Ja sigui des de la tradició més liberal-igualitària del pluralisme lingüístic¹³ o des de la tradició republicana,¹⁴ s'han plantejat models mixtos on el pluralisme i cert grau de territorialisme s'entrecreuen. En aquests models teòrics, s'assumeix la necessitat de reconèixer la diversitat lingüística tant per motius d'identitat com pragmàtics, i alhora la necessitat d'oferir certa preeminència a les llengües més vulnerables —per exemple, obligant els par-

12 PATTEN, *Equal Recognition. The Moral Foundations of Minority Rights*; RÉAUME, «Beyond Personality: The Territorial and Personal Principles of Language Policy Reconsidered»; DE SCHUTTER, «Testing for Linguistic Injustice: Territoriality and Pluralism»; PELED, «Language and the Limits of Justice».

13 RIERA-GIL, *Justícia lingüística i societats mixtes: una defensa de la pluralitat*.

14 MORALES-GÁLVEZ, «Living Together as Equals: Linguistic Justice and Sharing the Public Sphere in Multilingual Settings».

L'establiment d'allò que hom creu just es pot concretar en un ampli ventall d'eleccions democràticament permissibles des d'una perspectiva de justícia lingüística

lants de llengües dominants a tenir certes competències lingüístiques en llengües minoritzades— per tal d'evitar injustícies com la dominació lingüística o que alguns parlants tinguin més avantatges comunicatius en l'esfera pública —i privada.

Autoritat, llengua i context: el cas català

Fins ara hem estat explicant quins interessos podem associar a les llengües —que justificarien la importància de fer-ne una bona gestió— i quins principis de justícia haurien de guiar la política lingüística. Ara bé, els apartats anteriors no ens diuen quines polítiques lingüístiques concretes s'han de fer, ni tampoc qui té l'autoritat per decidir sobre aquestes polítiques.

D'una banda, els principis de justícia només estableixen les bases d'allò que cal fer i que pot ajudar a guiar les nostres intuïcions quan afrontem la complexitat de la diversitat lingüística a les nostres societats. Sigui quina sigui la posició que adoptem en el debat, aquesta posició simplement marca els mínims. És a dir, indica que

és moralment obligatori que faci la política —quins drets ha de protegir obligatòriament— i quins límits no pot traspasar —quines restriccions de drets no pot imposar. Dins aquests límits són possibles diverses opcions polítiques justes, sobre les quals es pot decidir en el marc de la democràcia. Així, si adoptéssim la idea del pragmatisme lingüístic que només els interessos instrumentals han de jugar un paper en la gestió de les llengües, seria raonable concloure que cal promoure la llengua que maximitzi els interessos comunicatius dels individus. Tanmateix, aquest és només el punt de partida. Un cop decidit que ens guiarem per aquest principi, hi ha marge per a un ventall de polítiques permissibles molt àmplies. Per exemple, promoure altres llengües en certs àmbits, com podria ser l'ensenyament de les llengües d'origen als infants de comunitats immigrants, finançat amb diners públics. Per tant, l'establiment d'allò que hom creu just es pot concretar en un ampli ventall d'eleccions democràticament permissibles des d'una perspectiva de justícia lingüística.

D'altra banda, el debat sobre els principis de justícia no ens ha ajudat

gens a afrontar una altra discussió altament controvertida: qui hauria de tenir la darrera paraula —l'autoritat— en qüestions de política lingüística? Posem el cas espanyol: ha de ser tot el poble espanyol? O els membres de les diverses nacions de l'Estat, cadascuna amb un ventall lingüístic diferent, les que tinguin la darrera paraula? I en aquest darrer cas, quina arquitectura institucional hauríem d'establir? Per exemple, els municipis haurien de tenir capacitat per promoure règims i polítiques lingüístiques específics en l'àmbit local? Totes aquestes qüestions són molt rellevants per al cas de Catalunya en particular, per als Països Catalans en general, i també, òbviament, per a les altres nacions de l'Estat.

El model lingüístic de l'Estat espanyol no es correspon amb cap dels tres enfocaments teòrics descrits. Aplica una combinació dels principis de territorialitat i personalitat que és restrictiva dels drets dels parlants de llengües diferents del castellà.¹⁵ És a dir, d'acord amb la Constitució de 1978

15 Per a una anàlisi més exhaustiva del cas espanyol, vegeu MORALES-GÁLVEZ; CETRÀ, «Regulating Language: Territoriality and Personality in Plurinational Spain».

La Constitució espanyola instaura un règim de polítiques lingüístiques competitives entre l'Estat, que promou el castellà, i les comunitats autònomes, que poden promoure addicionalment les seves llengües pròpies

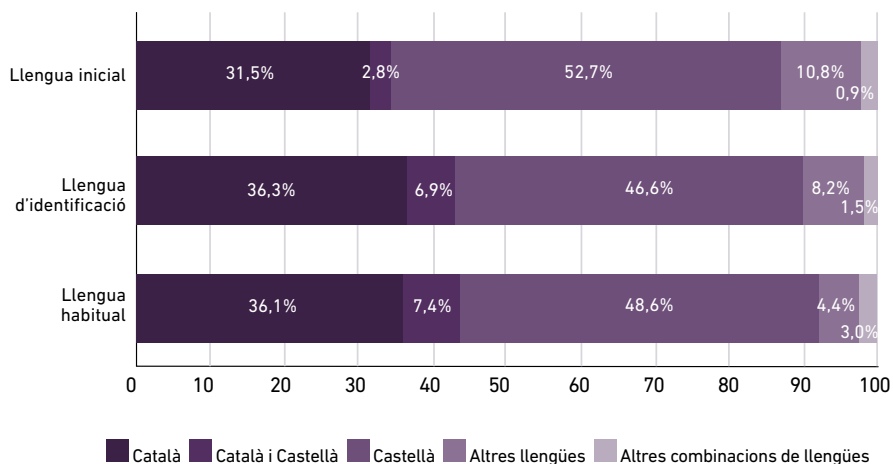
els parlants de castellà tenen els seus drets reconeguts a tot el territori espanyol, independentment de la comunitat autònoma on resideixin, i no estan obligats a conèixer cap altra llengua. En canvi, els parlants de les llengües pròpies de les comunitats autònomes només tenen drets reconeguts dins el territori de la comunitat. En el marc constitucional espanyol, el castellà és l'única llengua «nacional» espanyola —l'única llengua amb la qual s'identifica l'Estat— i l'única llengua «comuna» —cosa que exclou la comunicació intraestatal en qualsevol altra i fa que es prohibeixi l'ús d'altres llengües en institucions comunes com el Congrés dels Diputats. La Constitució espanyola instaura un règim de polítiques lingüístiques competitives entre l'Estat, que promou la llengua pròpia de la nació majoritària, el castellà, i les comunitats autònomes, que poden promoure addicionalment les llengües pròpies de les nacions minoritàries com són el català, el basc, o el gallec entre d'altres.

Quan totes dues polítiques de promoció són exitoses les poblacions de les comunitats autònomes amb llengua pròpia tendeixen a ser bilingües. En altres paraules, el model lingüístic espanyol té efectes assimilatoris

sobre les minories lingüístiques si no és que són contrarestats per unes polítiques lingüístiques subestatalment actives. I això ho exemplifica sobretot Catalunya, on el manteniment de polítiques lingüístiques de defensa i protecció de la llengua catalana al llarg dels darrers quaranta anys ha aconseguit uns nivells molt elevats de bilingüïtzació de la població, malgrat la pressió assimilatòria estatal i malgrat l'elevat creixement

demogràfic causat per l'arribada de contingents molt importants d'immigració internacional. Aquests mateixos factors, juntament amb l'enfocament inclusiu de les polítiques socials i educatives a Catalunya, han afavorit la mescla lingüística i l'existència d'identificacions lingüístiques diverses entre la població. Les dades de la darrera Enquesta d'usos lingüístics de la població, que data del 2018, així ho indiquen, com es mostra al gràfic 1.

Gràfic 1
Llengua inicial, d'identificació i habitual a Catalunya, 2018

Font: Enquesta dels usos lingüístics de la població. Generalitat de Catalunya, 2018.

Des del 1979 les polítiques lingüístiques de la Catalunya autònoma s'han basat en plantejaments pluralistes, i han tingut com a objectius la justícia socioeconòmica i la justícia nacional i cultural per a tota la ciutadania

Com s'hauria de gestionar aquesta diversitat lingüística d'acord amb les teories de la justícia lingüística exposades?¹⁶

Donada la situació demolingüística, el pluralisme lingüístic sembla l'enfocament teòric més adequat com a punt de partida. El pragmatisme, que deixa de banda els interessos d'identitat, no resulta un enfocament adequat d'acord amb el que hem exposat en l'apartat anterior. I precisament la consideració dels interessos d'identitat porta a plantejaments pluralistes en una societat on existeixen grups importants de població amb identificacions lingüístiques diferents. De fet, des del 1979 les polítiques lingüístiques de la Catalunya autònoma s'han basat en plantejaments pluralistes, i han tingut com a objectius la justícia socioeconòmica i la justícia nacional i cultural per a tota la ciutadania, independentment de les seves identificacions lingüístiques. El model lingüístic no segregat del sistema educatiu és un bon exemple de la combinació d'aquests

dos tipus de justícia per a les persones que tenen com a llengua inicial el català i per a les que tenen com a llengua inicial el castellà.

Ara bé, les maneres d'implementar polítiques lingüístiques pluralistes poden variar significativament segons l'evolució dels nivells i sistemes d'autogovern de Catalunya.¹⁷ Així mateix, cal considerar la possibilitat de diversos escenaris d'autogovern a mitjà o llarg termini. Catalunya podria mantenir un nivell d'autogovern similar a l'actual com a comunitat autònoma de l'Estat espanyol, augmentar-lo per un procés de federalització de l'Estat o bé convertir-se en estat independent.

Fins ara, la política lingüística s'ha desenvolupat en un marc de competències compartides amb l'Estat, en què dos governs —estatal i subestatal— fan política alhora sobre el mateix territori i les mateixes persones. L'autogovern actual en aquesta matèria està determinat per l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 2006, segons el qual, tal com recull l'article 143, la Generalitat té competència

exclusiva en matèria de «llengua pròpia», i pot «*determinar l'abast, els usos i els efectes jurídics de l'oficialitat del català, i també la normalització lingüística del català*». Estrictament, se'n dedueix que l'Estat és qui té competència sobre la política lingüística del castellà i altres llengües. I, de fet, en els darrers anys l'augment del conflicte polític entre els governs català i espanyol s'ha traduït en un increment de la intervenció de l'Estat per posar límits a l'ús del català en relació amb el castellà —per exemple en les institucions públiques, en l'educació i en l'activitat socioeconòmica.

Per tant, l'escenari autonòmic, marcat pels processos conflictius de construcció nacional entre Catalunya i l'Estat espanyol, obliga el govern català a fer polítiques lingüístiques defensives i centrades en la identitat: l'obliga a centrar-se en la protecció del català com a llengua pròpia. És a dir, si l'Estat no es concep com a plurinacional i plurilingüístic, sinó que s'identifica amb una única llengua «nacional» i «comuna», el castellà, obliga les comunitats autònomes a situar-se en una posició defensiva de la «seva» llengua.

16 L'argumentació reprèn i actualitza les idees exposades a MORALES-GÁLVEZ; RIERA-GIL, «Què són polítiques lingüístiques justes? Els paradigmes actuals de la justícia lingüística».

17 Ibidem.

L'escenari autonòmic, marcat pels processos conflictius de construcció nacional entre Catalunya i l'Estat espanyol, obliga el govern català a fer polítiques lingüístiques defensives

En un context en què dos agents —l'estat i el subestat— fan simultàniament política lingüística, cadascun amb objectius diferents —i nivells de poder diferents— l'enfocament defensiu de l'entitat subestatal és fonamentalment una estratègia compensatòria davant de les polítiques estatals. És, per tant, un instrument per sostenir la pluralitat lingüística, en el sentit que intenta proporcionar un context equilibrat de tria lingüística entre català i castellà davant d'un estat monolingüe en castellà. Des del punt de vista de la justícia lingüística, la continuïtat del marc autonòmic —especialment si es té en compte l'augment dels nivells de conflicte experimentat en els darrers anys— empeny el govern de Catalunya a mantenir les polítiques defensives tradicionals. Com que el govern espanyol promou, amb tot el seu poder, el castellà com a única llengua pròpia o nacional de l'Estat, obliga el govern de Catalunya a fer el mateix amb el català.

En canvi, un augment del nivell d'autogovern, que donés a la Generalitat competències plenes o exclusives sobre la política lingüística entesa en el seu conjunt —pel que fa al català,

al castellà, l'occità aranès, l'anglès, les llengües inicials de la població immigrada...— permetria a la Generalitat adoptar polítiques sobre totes les llengües, evitant les mesures reactives que han caracteritzat les seves accions fins ara a causa de la competència amb l'Estat. Aquest augment d'autogovern, i encara més la plena sobirania, implicarien més capacitat de gestió dels contextos de tria lingüística dels catalans i les catalanes, i alhora donarien a les institucions catalanes més responsabilitat sobre els drets i deures lingüístics de tota la població.

En un escenari de plena sobirania o augment substancial de l'autogovern, en què el govern català fos l'únic agent responsable de protegir els interessos dels ciutadans i ciutadanes com a membres de diferents grups lingüístics, aquest govern hauria d'assumir la pluralitat tant en termes d'implementació —d'acord amb la línia seguida en les darreres dècades— com en termes de legitimació. És a dir, l'èmfasi en la condició de llengua pròpia del català —necessari mentre es mantinguin posicions defensives— podria evolucionar progres-

sivament cap a una pluralització de la identitat col·lectiva del país que reconegués més explícitament les seves altres llengües, entre d'altres també el castellà, com a llengües de Catalunya, tot mantenint la centralitat del català i de l'aranès. La progressivitat d'aquesta pluralització estaria marcada per l'evolució, d'una banda, dels nivells de conflicte amb l'Estat espanyol —mentre persisteixi el conflicte no seria viable—, i, de l'altra, d'un conjunt complex de factors sociolingüístics.

Com dèiem a l'inici d'aquest apartat, els principis de justícia només estableixen unes bases i dibuixen els límits de les polítiques que es poden fer. Dins aquest marge, les solucions polítiques finals s'han d'acordar i posar en pràctica en un marc democràtic, en el qual són crucials les preferències lingüístiques expressades per la ciutadania. Per això, un dels reptes de les polítiques lingüístiques d'una societat com la catalana, en què les preferències lingüístiques tendeixen a ser dúctils i canviants, és capacitar la ciutadania per fer tries reflexives, és a dir, tries conscients que no només tinguin en compte

Les solucions polítiques finals s'han d'acordar i posar en pràctica en un marc democràtic, en el qual són crucials les preferències lingüístiques expressades per la ciutadania

els propis interessos individuals de comunicació i d'identitat, sinó també els dels altres —els del conjunt de la societat.

entendre, refinar i avaluar els arguments i discursos sobre les llengües en els debats sobre la vida en comú de societats que, com la nostra, són cada cop més diverses i complexes. ■

Conclusions

En aquest article hem procurat oferir uns apunts introductoris als debats sobre justícia lingüística, la disciplina acadèmica que, com a part de la filosofia política, debat i suggereix criteris eticopolítics per avaluar i recomanar polítiques lingüístiques. Ho hem fet responent a dues preguntes bàsiques. En primer lloc, per què són importants les llengües. I, en segon lloc, quins principis haurien de guiar-nos quan hem de gestionar la complexitat de la diversitat lingüística. Finalment, hem exposat la importància del context per tal de desenvolupar principis apropiats que puguin guiar les polítiques lingüístiques, tot fent referència als casos particulars de Catalunya i els Països Catalans, i a les conseqüències de l'actual marc constitucional espanyol.

Esperem que aquests apunts introductoris facilitin la reflexió sobre les polítiques lingüístiques, i ajudin a

■ Bibliografia

BARRY, Brian. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 2001.

DE SCHUTTER, Helder. «Language Policy and Political Philosophy. On the Emerging Linguistic Justice Debate». A *Language Problems and Language Planning*, núm. 1 (31), pàg. 1-23, 2007.

DE SCHUTTER, Helder. «Linguistic Justice and English as a Lingua Franca». A KRAUS, Peter; GRIN, François. *The Politics of Multilingualism. Europeanisation, Globalisation and Linguistic Governance*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pàg. 167-199, 2018.

DE SCHUTTER, Helder. «Testing for Linguistic Injustice: Territoriality and Pluralism». A *Nationalities Papers*, núm. 42 (6), pàg. 1034-1052, 2014.

KYMLICKA, Will. *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press, 1995.

LAPONCE, Jean. *Langue et Territoire*. Quebec: Presses de l'Université Laval, 1984.

LECLERC, Jacques. «Ukraine» [en línea]. A *L'aménagement linguistique dans le monde*, de 6 de març de 2022. Disponible a: <www.axl.cefan.ulaval.ca>.

MORALES-GÁLVEZ, Sergi. «Living Together as Equals: Linguistic Justice and Sharing the Public Sphere in Multilingual Settings». A *Ethnicities*, núm. 17 (5), pàg. 646-666, 2017.

MORALES-GÁLVEZ, Sergi; CETRÀ, Daniel. «Regulating Language: Territoriality and Personality in Plurinational Spain». A *Ethnicities*, núm. 22 (2), pàg. 253-273, 2022.

MORALES-GÁLVEZ, Sergi; CETRÀ, Daniel. «La Controvèrsia sobre el Model Lingüístic del Sistema Educatiu Català: Arguments, Fonaments Normatius i Perspectives d'Apropament». A *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, núm. 75, pàg. 46-63, 2021.

MORALES-GÁLVEZ, Sergi; RIERA-GIL, Elvira. «Què són polítiques lingüístiques justes? Els paradigmes actuals de la justícia lingüística». A *Revista d'Estudis Autònoms i Federals – Journal of Self-Government*, núm. 30, pàg. 25-56, 2019.

PATTEN, Alan. *Equal Recognition. The Moral Foundations of Minority Rights*. Princeton: Princeton University Press, 2014.

PELED, Yael. «Language and the Limits of Justice». A *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, núm. 38 (7), pàg. 645-657, 2017.

POGGE, Thomas. «Accommodation Rights for Hispanics in the U.S.». A KYMLICKA, Will; PATTEN, Alan (eds.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, pàg. 105-122, 2003.

RÉAUME, Denise. «Beyond Personality: The Territorial and Personal Principles of Language Policy Reconsidered». A KYMLICKA, Will; PATTEN, Alan (eds.). *Language Rights*

and Political Theory. Oxford: Oxford University Press, pàg. 271-295, 2003.

RIERA-GIL, Elvira. *Justícia lingüística i societats mixtes: una defensa de la pluralitat*. Barcelona: Institut d'Estudis de l'Autogovern, 2017.

ROBICHAUD, David; DE SCHUTTER, Helder. «Language Is Just a Tool! On the Instrumentalist Approach to Language». A SPOLSKY, Bernard (ed.). *The Cambridge Handbook of Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, pàg. 124-145, 2012.

STILZ, Anna. «Civic nationalism and language policy». A *Philosophy & Public Affairs*, núm. 37 (3), pàg. 257-292, 2009.

VAN PARIJS, Philippe. *Linguistic Justice for Europe and for the World*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

WEINSTOCK, Daniel. «The Antinomy of Language Policy». A KYMLICKA, Will; PATTEN, Alan (eds.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, pàg. 250-270, 2003.